

บทที่ 10

เศรษฐกิจของไชเวียตก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

แผนห้าปีฉบับที่ 3 (The Third Five - Year Plan 1938-1942)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่ 3 ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาระหว่างปี 1938 - 1942 นั้น รัฐบาลได้ประกาศใช้ในปี 1938 แต่ได้รับการรับรองให้นำมาใช้ได้โดยที่ประชุมองคมนตรีของพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 18 ในเดือนมีนาคม 1939 ในแผนนี้ได้มีวิธีการวางแผนที่แน่นอ้นขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับความถูกต้องของสถิติทางเศรษฐกิจและเทคนิค จึงใช้เป็นรากฐานในการตั้งวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายให้ balance ต่าง ๆ เพื่อให้ส่วนต่าง ๆ ของแผนมีความสมดุลซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น รัฐบาลให้ความสนใจและห่วงใยในการพัฒนาของแต่ละท้องถิ่นมากขึ้น โดยจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมผลิตสินค้าเพื่อการบริโภคซึ่งผลิตเป็นจำนวนมากขึ้นเพื่อสนองความต้องการของประชาชน ขยายขยายโรงงานเข้าไปใกล้เขตการบริโภคหรือใกล้แหล่งวัตถุดิบ จัดตั้งโรงงานทั้งขนาดเล็กและใหญ่และโรงงานที่ทำการผลิตสินค้าที่ใช้ประกอบกันในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ และจัดสร้างบ้านพักอาศัยให้มากขึ้น แต่วินัยของแรงงานยังคงเข้มงวดอีกต่อไป และแผนฉบับนี้ก็ได้นั้นความสำคัญของอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการป้องกันเนื่องจากมีท่าทีว่าจะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น โดยได้จัดตั้งโรงงานผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ขึ้นมากมาย โรงงานอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ได้ถูกสร้างขึ้นในเขตที่อยู่ห่างไกลออกไป ขณะเดียวกันกับที่ค่าใช้จ่ายในการป้องกันประเทศในปี 1940 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าของปี 1938 และเพิ่มเป็น 3 เท่าในปี 1941 แต่อย่างไรก็ตามแผนฉบับที่ 3 นี้ใช้ได้เพียง 3½ ปีก็ต้องหยุดชะงักลงในเดือนมิถุนายนปี 1941 เมื่อกองทัพนาซีเยอรมันเข้ารุกรานสหภาพไชเวียตโดยการโจมตีแบบสายฟ้าแลบ (blitzkrieg)

แผนห้าปีฉบับต่าง ๆ

แผน	สมัยของการรับรองแผน	กำหนดเวลาการปฏิบัติ ตามแผน	ระยะที่ปฏิบัติจริง
1	ธันวาคม 1927	ก.ย. 1928 - ก.ย. 1933	1928 - ธ.ค. 1932
2	1934	1933 - 1937	1933 - 1937
3	1939	1938 - 1942	1938 - 1941
4	1946	1946 - 1950	1946 - 1950
5	1952	1951 - 1955	1951 - 1955
6	1956	1956 - 1960	1956 - ยกเลิกในปี 1958

เศรษฐกิจในช่วงปีก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

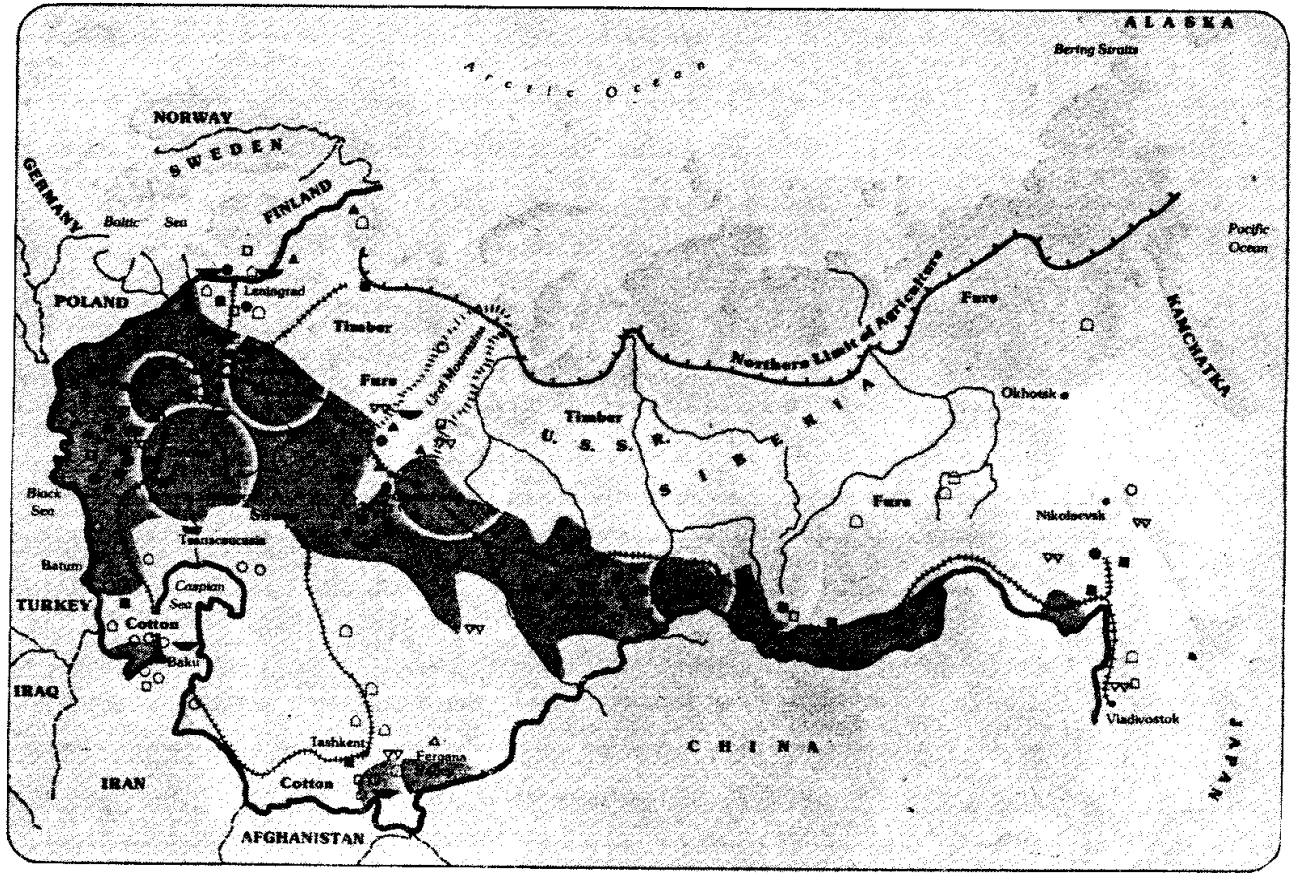
(1) ทางด้านอุตสาหกรรม

ในช่วงเวลา 1938 - 1941 จนกระทั่งเยอรมันได้เข้าโจมตีไซเวียตในวันที่ 22 มิถุนายน 1941 ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลา 3½ ปีของแผนห้าปีฉบับที่ 3 แผนนี้ได้ถูกเตรียมขึ้นระหว่างปี 1937 - 1938 และยอมรับเป็นทางการในปี 1939 จุดมุ่งหมายโดยเฉพาะในทางด้านอุตสาหกรรมคือการเพิ่มขึ้นของผลผลิตในอัตราที่น่าพอใจตลอดช่วงเวลาห้าปี ในแผนฉบับที่ 3 นี้ ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกแก่อุตสาหกรรมวิศวกรรม (Engineering Industry) นั่นคือต้องการให้มีการเพิ่มขึ้น 129% ในการผลิตเครื่องจักรและวิศวกรรม 92% ในผลผลิตอุตสาหกรรมทั่วไป 58% ในเหล็กกล้า และ 63% ในการผลิตผ้าขนสัตว์และอื่น ๆ จุดประสงค์อื่นคือแนวโน้มในการบรรลุผลด้านการศึกษาระดับมัธยมโดยทั่วไปในเมือง และในชนบทอย่างต่ำต้องเรียนในโรงเรียน 7 ปี เป็นต้น

เนื่องจากมีแนวโน้มว่าจะเกิดสงคราม โครงการผลิตจึงต้องเปลี่ยนรูปแบบใหม่ คือลดการผลิตโดยเฉพาะด้านสินค้าบริโภค ความยุ่งยากประการหนึ่งคือการขาดแคลนแรงงานจากตัวเลขของทางการไซเวียตอุตสาหกรรม การก่อสร้าง และการขนส่ง ขาดแคลนคนงานซึ่งถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร คือ 1.2 ล้านคนในปี 1937 1.3 ล้านคนในปี 1938 และ 1.5 ล้านคนในปี 1939 แม้กระนั้นผลผลิตอุตสาหกรรมรวมก็ได้สูงขึ้นมากพอสมควร แต่ความก้าวหน้าที่ขึ้น ๆ ลง ๆ อย่างมาก ดังนั้นในช่วง 3 ปีระหว่าง 1938-1940 ผลผลิตเครื่องจักรและวิศวกรรม (ซึ่งรวมทั้งอาวุธ) ได้บรรลุผลถึง 59% ของแผนที่วางไว้ตลอด 5 ปี การผลิตพวกกรองเท้าถุงเท้าบรรลุผลถึง 60 % ตรงข้ามผลผลิตเหล็กกล้าเพิ่มขึ้นไม่มากนักคือเพียง 5.8% ของแผน ซีเมนต์ 3.6% และ rolled metal เพิ่มขึ้นเพียง 1.4% ในขณะที่ผลผลิตน้ำตาลซึ่งควรจะเพิ่มขึ้นถึง 40% กลับลดลง การผลิตน้ำมันซึ่งเป็นรายการที่สำคัญโดยเฉพาะในด้านยุทธศาสตร์ได้ขยายตัวช้ามาก ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์เชื้อเพลิง และเป็นไปได้ที่ผลของการกวาดล้างของสตาลินและความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนอย่างรวดเร็วไปผลิตอาวุธยุทธโปกรณ์รวมกับการจัดองค์การที่ไม่ดีพอของระบบการวางแผนทั้งหมด จึงทำให้เกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้น ในกรณีของการถูกลงระบัพัญญาสำคัญคือการขาดแคลนสินแร่และถ่านหิน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผลของการปราบปรามอย่างยาวนานใหญ่ในด้านการจัดการ และอาจเป็นเพราะผลกระทบของสงคราม Finnish war ปี 1939 - 1940 ซึ่งได้ทำลายการขนส่ง และในเดือนกุมภาพันธ์ 1940 โรงงานที่เลนินกราดหลายแห่งจำต้องหยุดการผลิตทั้งนี้เนื่องจากไม่ได้รับถ่านหิน

ในปี 1939 ประสิทธิภาพในการผลิตของสหภาพโซเวียตได้เพิ่มขึ้นอย่างมากจากการยึดครองดินแดนใหม่ ๆ เช่น เอสโชนเนีย ลัตเวีย ลิทัวเนีย จังหวัดทางตะวันออกของโปแลนด์ (และในเดือนมิถุนายน 1940 รวมทั้งเบซซาราเบีย) ชาวนาเอกชนมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากแต่สำหรับการเข้าอยู่ในนารวมของชาวนาในดินแดนใหม่ ๆ นี้ยังไม่สำเร็จสมบูรณ์จนกระทั่งปี 1950

เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิในปี 1941 โซเวียตก็กำลังเตรียมตัวสำหรับสงครามที่จะเกิดขึ้น เนื่องจากอำนาจทางเศรษฐกิจของเยอรมันแข็งแกร่งกว่าโซเวียต และมีอำนาจจัดการครอบครองอุตสาหกรรมของยุโรป กองทัพเยอรมันมีอาวุธที่ทันสมัย ทั้ง ๆ ที่ได้มีความพยายามอย่างใหญ่หลวงและมีการเสียสละอย่างมากในช่วง 10 ปีก่อน แต่สหภาพโซเวียตก็พบว่าทั้งทางด้านเศรษฐกิจและกองทัพของตนด้อยกว่า โซเวียตมีทรัพยากรแร่ธาตุอย่างมหาศาล แต่ส่วนมากยังไม่ถูกนำมาใช้ ทั้ง ๆ ที่มีการก้าวหน้าในการผลิตอย่างมากในอูรลส์ โซบีเรีย และคาซัคสถานทางเหนือ แต่อุตสาหกรรมหลักใหญ่ ๆ มักตั้งอยู่ในเขตตะวันตกซึ่งไม่มั่นคง จากข้ออ้างของนักเขียนโซเวียตกล่าวว่าวิสาหกิจที่ทำการผลิตเหล็กกล้าที่มีคุณภาพสูงส่วนใหญ่อยู่ทางใต้ในเขตที่กำลังกองทัพส่วนใหญ่อ่อนแอ ในขณะที่ในเขตตะวันออกอุตสาหกรรมยังด้อยพัฒนา เพราะได้มีการให้ความสนใจต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตภาคกลางมากกว่า ดังนั้นในช่วงเวลา 3½ ปีของแผนฉบับที่ 3 การลงทุนในด้านเศรษฐกิจของอูรลส์ โซบีเรีย และตะวันออกไกลรวมกันเพียง 23% ในเขตภาคกลาง 19.4% ของทั้งหมด ในปี 1940 การลงทุนของรัฐและขององค์การสหกรณ์ (ไม่รวมนารวม) ในเขตภาคกลางมากกว่าเขตอูรลส์ 2.9 เท่า มากกว่าเขตโซบีเรียตะวันตก 7.7 เท่า และมากกว่าในเขตโซบีเรียตะวันออก 7.2 เท่า ในเขตตะวันออก ด้านทรัพยากรพลังงานด้อยพัฒนาอย่างมากที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมีแนวโน้มว่าในส่วนของข้าราชการในสำนักงานวางแผนพยายามที่จะจัดตั้งวิสาหกิจใหม่ในเขตที่ได้พัฒนาเรียบร้อยแล้วในเขตภาคใต้และภาคกลาง เพราะบุคคลเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้ความกดดันที่จะต้องปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จและทางที่ง่ายที่สุดคือประหยัด social overhead capital โดยการใช้ประโยชน์จากกิจการสาธารณูปโภค กิจการรถไฟ ความเจริญของเมืองเป็นต้นซึ่งมีอยู่เรียบร้อยแล้ว แต่อย่างไรก็ตามแผนก็ได้รวมถึงการพัฒนาที่สำคัญในทางตะวันออกด้วย

- ▲ Iron ore mining
- ▼ Coal mining
- Machine building
- Metal processing
- Textiles
- ◐ Chemicals
- Oil field
- ◻ Nonferrous metals
- △ Sugar beets
- ◻ Electric power stations
- Principal agricultural areas

แต่ผลกระทบที่สำคัญคือผลของการกวาดล้างทั้งในกิจการกองทัพและอุตสาหกรรม
พวกนายทหาร เจ้าหน้าที่ นักออกแบบ ผู้จัดการเป็นจำนวนมากถูกจำคุกหรือประหาร พวกที่เข้ามา
แทนที่จำนวนมากก็เป็นพวกที่ไม่มีความรู้ ทำให้การตัดสินใจในทางด้านเทคนิคต่าง ๆ บ่อยครั้งที่ล่า
ช้าเกินไปและผิดพลาดอย่างมาก โดยเฉพาะการบริหารงานด้านกระทรวงกลาโหมเห็นได้จากการ
นำเอาอาวุธที่ทันสมัยมาใช้ล่าช้าเกินไป เมื่อสงครามได้เริ่มขึ้นรถถังที่มีคุณภาพดีและเครื่องบิน
ที่มีสมรรถนะเท่าเทียมกับเยอรมันก็ยังไม่ได้ถูกผลิตขึ้นอย่างเต็มที่ พวกทหารและนักบินส่วนใหญ่
ไม่ได้รับการฝึกหัดให้ใช้เครื่องมือที่ทันสมัย รวมทั้งยังขาดแคลนอาวุธอัตโนมัติและปืนต่อสู้รถถัง
อย่างมาก แม้ว่ากระทรวงอุตสาหกรรมป้องกันได้จัดตั้งขึ้นและดำเนินการอย่างดีก่อนสงครามจะ
เริ่มขึ้นและเป็นพิเศษอย่างยิ่งในระหว่างสงคราม แต่กองทัพโซเวียตก็ยังด้อยกว่าเยอรมัน ทั้งนี้
เพราะไม่ได้มีการรีบร้อนอย่างเพียงพอในระยะ 2 - 3 เดือนสุดท้ายที่ยังสงบอยู่

(2) ทางด้านการเกษตร

นโยบายทางการเกษตรของพรรคได้มีการเปลี่ยนแปลงในปี 1939 ที่ประชุมคณะ
กรรมการกลางของพรรคซึ่งได้ประชุมกันในปีนั้น ได้ตัดสินใจที่จะลดขนาดของสวนส่วนตัวแปลง
เล็ก ๆ (private plot) เนื่องจากพบว่าครัวเรือนหลายครัวเรือนมีที่ดินมากเกินไปดังนั้นพื้นที่จำนวน
ทั้งหมด 2.5 ล้านเฮกตาร์จึงได้ถูกดึงไปจากชาวนารวม ในปีเดียวกันนั้นระเบียบวินัยที่เข้มงวด
กว่าที่เป็นอยู่ก็ถูกนำมาใช้พร้อมกับกำหนดบังคับหน่วยงานชั้นต่ำคือ 250 วันต่อปี สำหรับ
ชาวนาที่สุขภาพสมบูรณ์ไม่ทุพพลภาพไว้ด้วย กฎฎีกาวันที่ 8 กรกฎาคม 1939 ได้แนะนำให้
นารวมเพิ่มจำนวนถือครองปศุสัตว์ให้มากขึ้น แต่เนื่องจากการขาดแคลนหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์
จึงเป็นเหตุให้ประสิทธิภาพการผลิตของปศุสัตว์ของนารวมลดต่ำลง ดังนั้นทั้งผลผลิตนมและจำนวน
น้ำหนักของปศุสัตว์ที่มีชีวิตอยู่โดยเฉลี่ยซึ่งต้องส่งมอบเป็นเนื้อให้แก่รัฐได้ลดลงหลังปี 1938

ผลที่ติดตามมากก็คือ หญ้าแห้งสำหรับปศุสัตว์ส่วนตัวยากมากและจำนวนปศุสัตว์ก็ต้อง
ลดลง ที่สำคัญรัฐได้ออกกฎหมายซึ่งไม่เป็นที่นิยมของประชาชนอีกประการหนึ่งคือจำนวนผลผลิต
ของปศุสัตว์ที่ถูกบังคับส่งมอบให้แก่รัฐได้เพิ่มขึ้นอย่างเด่นชัด ซึ่งเรียกเก็บทั้งจากนารวมและ
จากผู้ถือครองส่วนตัว ชาวนาถูกบังคับให้ต้องขายสัตว์เนื้อให้แก่รัฐและในหลายกรณีพวกเขา
ก็ไม่สามารถบริโภคได้ นอกจากนี้ได้มีการบังคับให้ส่งมอบพืชผลหลายอย่างในจำนวนที่เพิ่มขึ้นแก่
รัฐ หลักเกณฑ์การกำหนดจำนวนโควต้าได้เปลี่ยนการคำนวณจากจำนวนพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูก
พืชนั้น (หรือที่เป็นเจ้าของอย่างแท้จริง) ไปเป็นคิดจากพื้นที่ที่สามารถเพาะปลูกได้ทั้งหมด ซึ่งอัน
นี้ใช้เพื่อกวาดขันจำนวนโควต้าที่ต้องส่งมอบให้รัฐ และหลักการบังคับเกณฑ์นี้ได้ขยายออกไปยัง

รายการซึ่งก่อนนี้ไม่ได้ถูกเรียกเก็บ รวมทั้งพืชผักหลายชนิดและแม่แต่เนยจากน้ำนมแกะ ปศุสัตว์ที่เอกชนเป็นเจ้าของได้ลดจำนวนลงดังตัวเลขต่อไปนี้

ปศุสัตว์ต่อ 100 ครัวเรือนนารวม

	1938	1940
วัวควาย	138	102
หมู	70	46
แพะแกะ	169	169

นอกจากนี้การจ่ายเป็นพืชผลสำหรับงานบริการของสถานีเครื่องจักรกลและรถแทรกเตอร์ก็เพิ่มขึ้น และสัดส่วนของข้าวและมันฝรั่ง ที่ขายได้ราคาสูงกว่าราคาโคเวด้าก็ลดลงเช่นกัน ซึ่งเป็นผลเสียต่อรายได้ของนารวม ยิ่งกว่านั้นกฤษฎีกาวันที่ 1 สิงหาคม 1940 ได้สั่งให้นารวมซึ่งหลังจากที่ได้ส่งมอบผลผลิตให้แก่รัฐตามเกณฑ์ที่กำหนดจนครบแล้ว จะต้องสำรองเมล็ดพันธุ์อาหารและหญ้าแห้งเอาไว้เสียก่อน หลังจากนั้นจึงจะแบ่งปันข้าวหรือผลผลิตที่เหลือให้แก่สมาชิกนารวม นอกจากนี้ในขณะที่รายรับเป็นเงินสดของนารวมทั้งหมดเพิ่มขึ้นจาก 14 พันล้านรูเบิลในปี 1937 เป็น 20.7 พันล้านรูเบิลในปี 1940 รายได้ที่เพิ่มขึ้นถูกสั่งให้จัดสรรเป็นกองทุน (the indivisible (capital) fund) เช่นเดียวกับถูกเสียภาษีและการแบ่งสรรเงินสดโดยเฉลี่ยต่อ 1 หน่วยวันทำงาน (trudoden) ได้เพิ่มขึ้นน้อยมากคือจาก 0.85 ในปี 1937 เป็น 0.92 รูเบิลในปี 1940 ซึ่งแน่นอนน้อยกว่าการเพิ่มขึ้นของราคา ในระหว่างนั้นการเพิ่มขึ้นของโคเวด้าที่ต้องส่งมอบให้รัฐทำให้มีข้าวเหลืออยู่น้อยมากในหมู่บ้านและการจ่ายเป็นข้าวต่อหน่วยวันทำงานก็ได้ลดลงจาก 3 ก.ก. ในปี 1937 เป็น 1.3 ก.ก. ในปี 1940

ปรากฏว่าในช่วงนี้ชาวนาประสบความลำบากหลายประการเช่น ได้ขมขมบังน้อย มีสัตว์เลี้ยงส่วนตัวเพียง 2-3 ตัว มีเงินสดน้อยมากเนื่องจากขนาดสวนส่วนตัวถูกตัดให้เล็กลงแน่นอนที่ว่าข้าวที่ต้องส่งมอบตามเกณฑ์บังคับที่ค่อนข้างสูงทำให้เป็นการง่ายในการสร้างสำรองเอาไว้ ได้มีการนำโครงการ incentive schemes มาใช้ในนารวมในปี 1939 - 1940 โครงการนี้ได้จัดหาโบนัสให้สำหรับชาวนารวมผู้ซึ่งดำเนินการผลิตได้ตามแผน อย่างไรก็ตาม ช่วงนี้ผลผลิตพืชผลหลายชนิดได้ลดลง เช่น หัวบีตที่ใช้ทำน้ำตาล ป่านปอ เมล็ดทานตะวัน และมันฝรั่ง ทั้งหมดเสียหายมากกว่าที่เคยเป็นมาก่อน ยกเว้นฝ้ายที่ซึ่งราคาสูงมากจนเป็นที่น่าพอใจ ในปี 1938-1940 ผลผลิตฝ้ายเพิ่มขึ้น 34% ของปี 1933 - 1937 และเกือบถึงระดับโดยเฉลี่ยของปี 1909 - 1913 ในพื้นที่ขนาดใหญ่ในเขตชลประทานผลผลิตข้าวดีขึ้นกว่าเก่าเพียงเล็กน้อยและยังคงอยู่ในระดับ

พอประมาณเฉลี่ย 7.7 ควินตัลต่อเฮกตาร์ในปี 1938 - 1940 เทียบกับ 7.5 ควินตัลในปี 1928 - 1932 และ 7.1 ในปี 1933 - 1937 ทั้งนี้เพราะว่าพื้นที่เพาะปลูกข้าวเพิ่มขึ้นระหว่างปี 1932 - 1940 เพียง 1% ซึ่งไม่เพียงพอกับความต้องการที่เพิ่มขึ้นเร็วกว่าของรัฐและประชาชน

ความผิดพลาดอันใหญ่หลวงที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ เนื่องจากการที่ส่วนกลางถือเอาความคิดของตนเองเป็นใหญ่ ตัวอย่างของการไม่คำนึงถึงคำแนะนำของท้องถิ่นหรือสภาพแวดล้อมประการหนึ่งก็คือการนำเอาระบบ *travopolye* หรือ *crop rotation system* ซึ่งก็คือการพักที่ดินให้หญ้าปกคลุมไว้เพื่อเพิ่มปุ๋ยในดินโดยไม่ต้องมีการใช้ปุ๋ย ซึ่งในบางท้องที่ระบบนี้เป็นเรื่องเหลวไหล โครงการที่ขาดสติอีกอย่างหนึ่งคือการนำเอา *The alleged rubber bearing plant* หรือที่เรียกว่า *kok-sagyz* มาใช้ แม้กระทั่งโครงการอื่น ๆ เช่นความพยายามที่หาประโยชน์มิได้ในการปลูกฝ้ายโดยไม่อาศัยการชลประทานในอุเครน ซึ่งผลก็คือการนำมาซึ่งความสูญเสียอย่างไม่จำเป็น

(3) มาตรฐานการครองชีพและการค้า

ปี 1938 - 1941 เป็นระยะเวลาที่การปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพได้หยุดชะงัก แต่ดัชนีค่าจ้างที่แท้จริงได้แสดงว่าสูงขึ้น ซึ่งเหตุผลสำหรับความขัดแย้งที่ปรากฏคือ นโยบายราคา ที่ตามมาในช่วงเวลานี้ ค่าจ้างได้สูงขึ้นจาก 3,047 รูเบิลต่อปีในปี 1937 เป็น 4,054 รูเบิลในปี 1940 หรือเพิ่มขึ้น 35% ราคาเป็นทางการได้เพิ่มขึ้นเพียง 19% จากการศึกษาของ Malafeyev (แต่ประมาณ 26 - 32% ตาม Janet Chapman) อย่างไรก็ตามราคาในตลาดเสรีเพิ่มขึ้นมากกว่านี้ ซึ่งเป็นผลมาจากการขาดแคลนสินค้าบริโภคในร้านค้าของรัฐมากยิ่งขึ้น แต่ตัวเลขในเรื่องนี้ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมีน้อยและกระจัดกระจาย แต่ก็มีผู้เห็นด้วยกับ Janet Chapman ที่ว่าราคาในตลาดเสรีคำนวณอย่างหยาบ ๆ เป็น 2 เท่าระหว่างปี 1937 - 1940 ในขณะที่ปริมาณขายในตลาดนี้ลดลง อย่างไรก็ตามตัวเลขจากบางแหล่งได้หมายความว่าราคาในตลาดเสรีสูงกว่าราคาเป็นทางการถึง 75% ในปี 1940 ภายหลังจากยอมให้ภาษีสูงขึ้นและมีการขายพันธบัตร ค่าจ้างที่แท้จริงได้ลดลง ในระหว่างปี 1937 - 1940 ลดลง 10% การลดลงนี้ส่วนใหญ่ถูกประกาศในปี 1940 สินค้าทุกชนิดหาซื้อได้ยากต้องมีการเข้าคิว มีการปันส่วนสินค้าบริโภคอย่างไม่เป็นทางการ และการนำกลับมาขายใหม่ในราคา *commercial price* ในร้านค้าพิเศษ (*special shops*) ราคาขายปลีกได้เพิ่มขึ้นในระหว่างปี แต่ดีมานด์และซัพพลายยังคงไม่สมดุล

ในกลางทศวรรษ 1930 การค้าต่างประเทศได้ลดปริมาณลง การนำเข้าสินค้าพวกเครื่องจักรซึ่งได้ลดลงอย่างมากก่อให้เกิดดุลการชำระเงินเกินดุล ซึ่งทำให้รัฐบาลโซเวียตสามารถ

จ่ายชำระหนี้คืนซึ่งเป็นหนี้ที่ก่อไว้ในระหว่างแผนห้าปีฉบับแรก การค้ากับเยอรมันนี้ได้ลดระดับต่ำลงมาก ทั้งนี้เนื่องจากทัศนคติที่ต่อต้านโซเวียตของพวกนาซี ในปี 1939 การเกิดสงครามได้ตัดโซเวียตจากประเทศคู่ค้าทางตะวันตกเกือบสิ้นเชิง แต่จากสนธิสัญญา the Nazi-Soviet pact เป็นเหตุให้มีการเพิ่มขึ้นอย่างมากในด้านการค้ากับ (และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออกไปยัง) เยอรมันนี้ในระหว่างปี 1940 (และตามความเป็นจริงจนกระทั่งเดือน มิ.ย. 1941) ดังตัวเลขที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

	การนำเข้าจากเยอรมันนี้ (ล้านรูเบิล)	การส่งออกไปยังเยอรมันนี้ (ล้านรูเบิล)
1938	67.2	85.9
1939	56.4	61.6
1940	419.1	736.5

(แหล่งที่มา : Alec Nove, An Economic History of USSR, p. 260.)

(4) แรงงานและบริการสังคม

ทางด้านภายในประเทศในช่วงก่อนเกิดสงคราม รัฐบาลจำเป็นต้องใช้มาตรการที่เข้มงวดเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้แก่วินัยของแรงงาน ไม่เพียงแต่ในเรื่องการขาดงานอยู่เสมอ ๆ แต่จะรวมถึงการไม่ตรงต่อเวลาและการเกียจคร้านทำงานด้วย จากกฤษฎีกาวันที่ 28 ธันวาคม 1938 มาตรการที่ใช้ครั้งแรกคือการปรับ ไล่ออก การไล่ออกจากบ้านหรือที่ดิน ลดผลประโยชน์ด้านการประกันสังคมและอื่น ๆ ในเดือนเดียวกันก็ได้มีการออกสมุดแรงงาน (labour books) ให้แก่ลูกจ้างทุกคน และสมุดแรงงานประกอบกับหนังสือเดินทางภายในถูกใช้เพื่อควบคุมการเคลื่อนย้ายและเก็บไว้เพื่อตรวจสอบวินัย (เป็นแบบของบันทึกความประพฤติและรายงานการปฏิบัติงานในทางอุตสาหกรรม) แต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังไม่เพียงพอ รัฐจึงได้ออกกฤษฎีกาปี 1940 (วันที่ 26 มิ.ย., 2 ต.ค., 19 ต.ค.) ซึ่งมีลักษณะหรือมาตรการที่สำคัญดังนี้คือ

1. กำหนดประเภทของแรงงานเป็นผู้ชำนาญงาน (specialists) ในสาขาต่าง ๆ เช่น วิศวกร ช่างเทคนิค นายงาน ลูกจ้าง คนงานที่มีคุณวุฒิ (qualified workers)
2. บังคับเกณฑ์นักเรียนมัธยมจำนวนล้านคนเข้ารับการฝึกอบรมในโรงเรียนสำรองแรงงาน (labour reserve schools) เพื่อเป็นแรงงานสำรอง ทั้งนี้เนื่องมาจากการขาดแคลนผู้เข้ารับการฝึกอบรม ในทางตรงข้ามเหตุผลนี้ถูกอ้างเพื่อให้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วในโรงเรียนมัธยม

3. ผู้ที่ขาดงานถือว่าเป็นอาชญากรและมีความผิดตามกฎหมายอาญา จะต้องถูกเป็นแรงงานบังคับคือต้องทำงาน ณ ที่ที่ถูกจ้างทำงานนั้นเป็นเวลา 6 เดือนโดยถูกตัดเงินค่าจ้าง 25% บางครั้งก็อาจถูกบังคับเกณฑ์ไปทำงานอื่น ส่วนการทำผิดอื่น ๆ ซึ่งถ้าผู้กระทำผิดมีความผิดในฐานะเป็น flitter ก็จะถูกจำคุกถ้าปรากฏว่าเป็นความผิดครั้งแรก

4. ใครก็ตามที่มาทำงานสายเกินกว่า 20 นาทีจะถือว่าเป็นผู้ขาดงาน (absentee) ซึ่งอันนี้จะรวมถึงการกลับมาทำงานสายในช่วงพักรับประทานอาหารกลางวันหรือการออกจากที่ทำงานก่อนเวลา ความผิดทั้ง 2 ประการนี้จะถูกจำคุกในฐานะเป็น flitter

5. ไม่มีผู้ใดออกจากงานที่ทำได้โดยปราศจากใบอนุญาต ซึ่งในกรณีนี้จะได้รับการอนุญาตก็เฉพาะกรณีที่สำคัญจริง ๆ และผู้ได้รับอนุญาตก็จะต้องมีการถูกบันทึกชื่อไว้ เช่น กรณีเป็นผู้สูงอายุ ผู้ที่ถูกเรียกเข้าประจำกองทัพ ผู้ที่สามีโยกย้ายไปเมืองอื่น ๆ ผู้ที่เข้าศึกษาต่อชั้นสูงขึ้นไป เป็นต้น ถ้าผู้ใดไม่เชื่อฟังและฝ่าฝืนออกจากงานไปก็จะถูกลงโทษโดยกฎหมายอาญาและถูกจำคุกในฐานะเป็น flitter และจะถูกจำคุก 4 เดือน

6. วันการทำงานเพิ่มจาก 7 ชั่วโมง เป็น 8 ชั่วโมง และสัปดาห์การทำงานเพิ่มจาก 5 วันเป็น 6 วัน (วันอาทิตย์ถือว่าเป็นวันหยุดตามปกติ) โดยปราศจากการจ่ายค่าจ้างเพิ่ม

การออกกฎหมายที่เข้มงวดรุนแรงนี้ถูกนำมาใช้โดยได้ความคิดมาจากสหภาพแรงงาน แม้ว่าจะถูกนำมาใช้เนื่องมาจากการเกิดสงครามแต่มันก็ไม่ได้ถูกพิจารณาด้วยเหตุผลที่แท้จริงเป็นหน้าที่ของประชาชนที่ต้องทำงานเพื่อส่วนรวม มีการลงโทษใครก็ตามที่พยายามทำงานเพื่อผลประโยชน์ความพอใจของตนเองแทนที่จะทำหน้าที่ของเขาเพื่อสังคม กฎะฎีกาปี 1940 นี้ใช้อยู่จนกระทั่งปี 1956 ถึงแม้ดูเหมือนว่ามันจะถูกเลิกใช้ไปตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1950

มาตรการอื่น ๆ ในปี 1938 - 1940 ผลประโยชน์ด้านการประกันสังคมบางอย่าง ถูกตัด เช่น การลาคลอดบุตรได้ถูกลดลงจาก 112 วัน เป็นเหลือ 70 วันในปี 1938 ผลประโยชน์ด้านการประกันสังคมอย่างเต็มที่ภายใต้กฏะฎีกาวันปี 1938 จะจ่ายให้เฉพาะแก่บุคคลซึ่งได้ให้บริการเป็นเวลายาวนานในวิสาหกิจเดิวนั้น ๆ สุดท้ายค่าเล่าเรียนถูกนำมาใช้ในปี 1940 โดยเรียกเก็บจากการเรียนชั้นสูงของโรงเรียนมัธยมและในการศึกษาชั้นสูง ทั้ง ๆ ที่ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญปี 1936 ได้ให้ประกันการศึกษาฟรีทุกระดับแก่พลเมืองทุกคน (หลายปีต่อมา รัฐธรรมนูญจึงถูกแก้ไข) มาตรการนี้เชื่อมโยงกับการบังคับเกณฑ์เข้าโรงเรียนสำรองแรงงาน เพราะการขยายตัวของการศึกษาชั้นมัธยมได้มีผลเป็นอุปสรรคต่อการระดมแรงงานที่มีฝีมือ

เศรษฐกิจในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

(1) อุตสาหกรรมและการขนส่ง

แผนห้าปีฉบับที่ 3 สิ้นสุดลงเมื่อนาซีเยอรมันรุกรานสหภาพโซเวียตในวันที่ 22 มิถุนายน 1941 หนึ่งสัปดาห์หลังจากนั้นรัฐบาลโซเวียตก็ได้นำเอาแผน mobilizational economic plan มาใช้สำหรับช่วงที่ 3 ของปี 1941 และในเดือนสิงหาคม แผนเศรษฐกิจของรัฐจึงเปลี่ยนไปเน้นความสำคัญของอุตสาหกรรมทางทหารเพื่อการป้องกัน โดยใช้ a series of “war economic plans” สำหรับช่วงสุดท้ายของปี 1941 และสำหรับปี 1942 แผนอื่น ๆ ได้ถูกนำมาใช้ต่อมาสำหรับปีหลัง ๆ ของสงครามจนถึงปี 1945 สหภาพโซเวียตได้จัดตั้งคณะกรรมการของรัฐเพื่อการป้องกัน (a State Committee of Defence) ขึ้นเพื่อให้คำแนะนำในการโยกย้ายอุตสาหกรรมและแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องจากสงคราม ได้มีการจัดตั้งโรงงานสร้างอาวุธ อาหารเพื่อกองทัพมากขึ้น กำหนดแผนเป็น 3 เดือนและแผนใหญ่ซึ่งเป็นแผนระยะยาว มีการซ่อมแซมโรงงานที่ได้รับเสียหายซึ่งส่วนมากได้แก่โรงงานอุตสาหกรรมหนักและทำการจัดตั้งใหม่ โซเวียตดำเนินงานที่มุ่งมั่นเพื่อจะเพิ่มผลผลิตรับสภาพสงครามที่เกิดขึ้น ถึงแม้ว่าพวกนาซีได้ดำเนินการตามแผน Barbarossa รุกรานโซเวียต แต่โซเวียตก็สามารถปรับตนเองได้รวดเร็วในระหว่าง 3 เดือนแรกของการต่อสู้กัน แม้จะด้วยความยากลำบาก วิสาหกิจกว่า 1,500 แห่งได้ถูกเคลื่อนย้ายไปยังเขตที่ปลอดภัยหลังแนวหน้า แต่ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ จำนวนมากและโรงงานอุตสาหกรรมบางแห่งที่ไม่สามารถโยกย้ายได้ ก็ถูกทำลายโดยผู้รุกรานคือเยอรมัน

เมื่อถึงปลายเดือนพฤศจิกายน 1941 การล่าถอยของโซเวียตได้สูญเสียดินแดนไปมากมาย ซึ่งประกอบด้วย 63% ของแหล่งการผลิตถ่านหินทั้งหมด 68% ของเหล็กหลอม 58% ของเหล็กกล้า 60% ของอลูมิเนียม 41% ของทางรถไฟสายต่าง ๆ 84% ของน้ำตาล และ 38% ของแหล่งข้าว เป็นต้น ศูนย์กลางที่สำคัญเช่นเลนินกราดถูกตัดขาดอย่างแท้จริง ไม่เพียงแต่ขาดแคลนพวกวัตถุดิบพื้นฐานเท่านั้น แม้แต่พวกปัจจัยที่จำเป็นเช่นพวกส่วนประกอบ เหล็กกล้าพิเศษ เครื่องมือ อาหรัย ก็ถูกตัดขาดอย่างกระชั้นชิด การสูญเสียที่ร้ายแรงอีกประการหนึ่งคือการสูญเสียเหมืองแมงกานีสที่นิโคโปล (Nikopol) ได้มีความพยายามอย่างใหญ่หลวงในการรื้อและเคลื่อนย้ายวิสาหกิจและคนงานไปทางตะวันออก อย่างไรก็ตามเหมืองแร่ต่าง ๆ ก็ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ การรุกรอย่างรวดเร็วของเยอรมันทำให้การอพยพออกไปในหลายกรณีทำไม่ได้ แม้กระนั้นในระยะเดือนกรกฎาคม - พฤศจิกายน 1941 ก็ได้มีการอพยพวิสาหกิจอุตสาหกรรมออกจากเขตถูกรุกรานไม่น้อยกว่า 1,523 วิสาหกิจ ซึ่งในจำนวนนี้เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ถึง 1,360

วิสาหกิจ² ตัวอย่างเช่น โรงงานรีดเหล็กดเนโปเรโตรอฟสกี โรงงานอะลูมิเนียมและแมงกานีสจาก ซาปอโรซเย โรงงานผลิตเครื่องมือกลจากเคียฟ โรงงานสร้างเครื่องกังหันและเครื่องไฟฟ้าจาก คาร์คอฟ ตลอดจนโรงงานผลิตรถแทรกเตอร์คาร์คอฟ โรงงานผลิตเครื่องจักรการเกษตรซาปอโรซเยและวิสาหกิจในการผลิตอาวุธ เป็นต้น แม้จะมีอุปสรรคและมีความยุ่งยากอย่างมากก็ได้มีการดำเนินการทุกอย่างเพื่อส่งรถตู้ซึ่งบรรจุเชื้อเพลิง เครื่องมือเครื่องจักร ข้าว ปุ๋ยสัตว์ ไปยังภาคตะวันออก การปฏิบัติงานทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้การแนะนำและอำนวยความสะดวกของ Committee on Evacuation ซึ่งตั้งขึ้นอย่างรีบเร่งในวันที่ 24 มิถุนายน 1941 โดยคณะกรรมการกลางและรัฐบาล งานได้ดำเนินไปอย่างรีบเร่งทั้งกลางวันและกลางคืน ดังนั้นในเวลาเพียง 19 วัน จากวันที่ 19 สิงหาคมถึงวันที่ 5 กันยายน 1941 ได้มีการเคลื่อนย้ายโรงงานผลิตเหล็กกล้า Zaporozhstal' โดยใช้รถบรรทุก 16,000 ตู้ทำการบรรทุกพวกเครื่องจักรที่สำคัญ นอกจากนั้นก็ได้มีการรื้อถอนเครื่องกำเนิดไฟฟ้าของสถานีพลังงาน Zuevo และเคลื่อนย้ายไปภายใน 8 ชั่วโมง เป็นต้น แม้งานเหล่านี้จะก่อให้เกิดความสับสนและความยุ่งยาก แต่งานส่วนใหญ่โดยทั่วไปแล้วประสบความสำเร็จโดยมีความผิดพลาดบ้างเล็กน้อย เครื่องมือเครื่องจักรได้ถูกติดตั้งใหม่ด้วยความรวดเร็วทั้ง ๆ ที่มีความยุ่งยากและลำบากอย่างที่สุด ดังนั้นจึงมีรายงานข่าวว่ารถไฟเที่ยวสุดท้ายที่ขนย้ายเครื่องมือเครื่องจักรได้ไปถึงเมืองโวลก้าในวันที่ 26 พฤศจิกายน และในเวลา 2 สัปดาห์คือในวันที่ 10 ธันวาคม 1941 ก็สามารถประกอบเครื่องบินมิค (MIG) ลำแรกขึ้นเป็นผลสำเร็จ เมื่อถึงปลายเดือน ธันวาคม โรงงานได้ทำการผลิตเครื่องบินมิคเสร็จเรียบร้อยจำนวน 30 ลำ และ IL-2 stormoviks อีก 3 ลำ³

เครื่องจักรได้ถูกติดตั้งใหม่ในที่ที่พอจะติดตั้งได้บ่อยครั้งที่จำเป็นต้องสร้างโรงงานชั่วคราวเนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศที่เปลี่ยนไปในตอนต้นฤดูหนาว คนงานที่อพยพมาได้อาศัยกันอยู่อย่างแออัดและได้รับความลำบากจากการขาดแคลนสินค้าและสิ่งต่าง ๆ โดยกฤษฎีกาวันที่ 26 ธันวาคม 1941 แรงงานจำนวน 10 ล้านคนได้ถูกเกณฑ์ไปทำงานทางตะวันออกซึ่งไม่เคยมีมาก่อนได้ทำงานอย่างเต็มที่ ดังนั้นผลผลิตภาพจึงได้เพิ่มขึ้นถึง 19% ในปี 1942 และ 7% ในปี 1943 และคนงานก็ได้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนอย่างดียิ่งต่อการทำสงคราม และสำหรับโรงงานที่ถูกย้ายไปก็ได้มีการประกอบขึ้นใหม่ที่ละน้อยในเขตตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอูราล (667 วิสาหกิจ) ไชบีเรียตะวันตก (244 วิสาหกิจ) เอเชียกลางและคาซัคสถาน (308 วิสาหกิจ)⁴ ในที่สุดวิสาหกิจเหล่านี้ก็สามารถให้บริการแก่การทำสงครามได้ ในการจัดหาปัจจัยผลิตป้อนโรงงานเหล่านี้ก็ได้มีการขยายการทำเหมืองถ่านหินในไชบีเรีย อูราลส์ รวมทั้งเหมืองที่เปโซราซึ่งอยู่ทาง

เหนือและแหล่งถ่านหินที่มอสโคว์และที่อื่น ๆ ดังนั้นวัตถุดิบในเขตเหล่านี้จึงถูกนำมาใช้ประโยชน์เต็มที่

อย่างไรก็ตามก็จำเป็นต้องอาศัยเวลาและในระหว่างนั้นระบบเศรษฐกิจของโซเวียตก็ตกอยู่ในภาวะลำบากอย่างยิ่ง ถึงเดือนพฤศจิกายน 1941 โรงงานผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์กว่า 300 แห่งตกอยู่ในเขตยึดครอง กองทัพโซเวียตจำต้องละทิ้งเครื่องมือจำนวนมากในการล่าถอย ผลผลิตลดลงในเดือนพฤศจิกายน 1941 การผลิตด้านอุตสาหกรรมทั้งหมดมีเพียง 51.7% ของผลผลิตเดือนพฤศจิกายน 1940 เพียงเฉพาะเมื่อถึงเดือนมีนาคม 1942 เท่านั้นที่การผลิตมีแนวโน้มสูงขึ้น

การสูญเสียในด้านการผลิตบางอย่างอาจเนื่องมาจากผลทางอ้อมของการยึดครองของข้าศึก เช่นการขาดแคลนวัตถุดิบและส่วนประกอบที่สำคัญ แต่ก็ก็เป็นผลมาจากความยากลำบากของการขนส่งทางรถไฟ การขาดแคลนเชื้อเพลิงอย่างร้ายแรง และการเกณฑ์แรงงานที่มีฝีมือเป็นทหาร ด้วยเช่นกัน

ในปี 1942 เยอรมันได้เข้ายึดครองคอเคซัสทางเหนือ อาณาบริเวณแม่น้ำดอน แม่น้ำโวลก้าจนเกือบถึงสตาลินกราด (ปัจจุบันคือเมืองโวลโกกราด) ซึ่งเป็นเหตุให้เศรษฐกิจต้องสูญเสียแหล่งปลุกข้าวที่ดีที่สุดที่เหลืออยู่ไป รวมทั้งต้องสูญเสียแหล่งน้ำมันที่ไมคอปและช่วงขณะหนึ่งที่มีการขนส่งน้ำมันของบาคูต้องหยุดชะงัก ซึ่งอันนี้ทำให้ตกอยู่ในสภาพการที่ลำบาก

อุตสาหกรรมสงคราม (War industry) ดำเนินการโดยอยู่ในอำนาจของคณะกรรมการของรัฐเพื่อป้องกัน ซึ่งมีสตาลินเป็นประธาน คณะกรรมการนี้ปฏิบัติงานตลอดช่วงสงคราม ในฐานะผู้มีอำนาจสูงสุดในทุก ๆ เรื่องโดยแทนที่คณะรัฐมนตรี แต่อย่างไรก็ตามกระทรวงอุตสาหกรรมหลายกระทรวงยังคงทำหน้าที่ของตนต่อไปโดยต้องปฏิบัติงานตามคำสั่งของคณะกรรมการชุดนี้ ได้มีความพยายามอย่างมากในการสร้างหรือปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตในเขตที่ไม่ได้ถูกยึดครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอูราลและไซบีเรียตะวันตก ดังตัวเลขสถิติต่อไปนี้⁵

	(1940 = 100)			
	1941	1942	1943	1944
รายได้ประชาชาติ	92	66	74	88
ผลิตภัณฑ์ด้านอุตสาหกรรมทั้งหมด	98	77	90	104
: อุตสาหกรรมกองทัพ	140	186	224	251
: อุตสาหกรรมเชื้อเพลิง	94	53	59	75
ผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตรทั้งหมด	62	38	37	54

ในช่วงระหว่างสงครามปรากฏว่าผลผลิตได้ลดต่ำลงในช่วงแรก ๆ ดังตัวเลขตามตารางข้างล่างนี้คือ

	1940	1942
เหล็กหลอม (ล้านตัน)	14.9	4.8
เหล็กกล้า (ล้านตัน)	18.3	8.1
ถ่านหิน (ล้านตัน)	165.9	75.5
น้ำมัน (ล้านตัน)	31.1	22.0
ไฟฟ้า (พันล้านกิโลวัตต์ - ชั่วโมง)	48.3	29.1
Rolling-mill products (ล้านตัน)	13.1	5.4

จะเห็นได้ว่าผลผลิตต่าง ๆ นี้ลดลงอย่างมาก เนื่องจากแหล่งวัตถุดิบเหล่านี้ตกอยู่ในความยึดครองของเยอรมันเป็นจำนวนมาก

การผลิต rolled non-ferrous metals ได้ลดลงเมื่อถึงปลายปี 1941 เกือบถึงศูนย์ และการผลิตตลับลูกปืนหรือลูกปืนสำหรับเครื่องยนต์ซึ่งจำเป็นอย่างในการผลิตรถถัง เครื่องบิน และปืนใหญ่ได้ลดลง 21 เท่า แม้กระทั่งในปี 1942 อุตสาหกรรมกองทัพก็สามารถผลิตเครื่องบินได้ 25,436 ลำ มากกว่าในปี 1941 ถึง 60% และผลิตรถถังได้ 24,688 คัน มากกว่าปี 1941 ถึง 3.7 เท่า⁶

การระดมแรงงานสำหรับการสงครามได้ทำกันตลอดเวลาอย่างแข็งขัน การควบคุมทรัพยากรทั้งหมดถูกควบคุมโดยส่วนกลางอย่างเข้มงวดทั้งวัตถุดิบและแรงงานถูกควบคุมโดยตรงเพื่อช่วยในการทำสงคราม ในปี 1940 15% ของรายได้ประชาชาติใช้ในกิจการกองทัพ ในปี 1942 ตัวเลขได้เพิ่มขึ้นเป็น 55% ซึ่งจากประสบการณ์ของการวางแผนในช่วง 10 ปีก่อนมีส่วนช่วยอย่างมากในขบวนการควบคุมทรัพยากรอย่างกวัดขั่น รัฐบาลได้เปลี่ยนแผนเป็นแผน 3 เดือนและแม้แต่แผน 1 เดือนในรายละเอียดที่มากกว่าในเวลาสงบ วิธีการของ material balance ถูกนำมาใช้อย่างเป็นผลสำเร็จในการจัดสรรวัตถุดิบและเชื้อเพลิงระหว่างการเลือกใช้ให้เหมาะสม ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการที่ถูกต้องของคณะกรรมการของรัฐเพื่อการป้องกันซึ่งมีอำนาจสูงสุด จะเห็นได้ว่ามีการใช้แผนสงครามฉุกเฉินในเดือนสิงหาคม 1941 ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาที่เหลืออยู่ในปีนั้นและปี 1942 ดังกล่าวแล้ว หลังจากนั้นก็ได้มีแผน economic military plan ประจำปีเช่นเดียวกับแผนระยะยาวบางแผนซึ่งรวมถึงแผนสำหรับเขตอูราลส์ ซึ่งครอบคลุมช่วงปี 1993 - 1947 การวางแผนในเวลาสงครามอาจมีความผิดพลาดบางประการ อย่างไรก็ตามก็เช่นเดียวกับในประเทศ

ที่กำลังมีสงครามอื่น ๆ ที่การรวมอำนาจสู่ส่วนกลางเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญในการระดมทรัพยากร และโซเวียตหลังจากได้รับความสูญเสียในเดือนแรกของสงคราม ก็ได้ดำเนินการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางอย่างมีประสิทธิภาพ

การฟื้นตัวในครึ่งหลังของปี 1942 เป็นผลของความพยายามอย่างเต็มที่กำลังท่ามกลางการรุกต่อไปของกองทัพและการล่าถอย ในปี 1943 โซเวียตสามารถยึดดินแดนบางส่วนกลับคืนมาได้แต่เยอรมันก็ได้ทำลายเสียเกือบทั้งหมด นั่นคือในปี 1943 ผลผลิตรวมของอุตสาหกรรมใน (โซเวียต) อูเครน เป็นเพียง 1.2% ของทั้งหมดในปี 1940 แม้ว่าเมื่อถึงครึ่งหลังของปี 1943 กองทัพโซเวียตสามารถเข้ายึดครองคาร์คอฟได้ และเมื่อถึงเดือนพฤศจิกายนก็ยึดเคียฟได้เช่นกัน

การประสบผลสำเร็จที่สำคัญโดยเฉพาะคือการขยายตัวของการผลิตในเขตอูราล เมื่อถึงปี 1945 ผลผลิตโลหะที่ถลุงมากกว่าครึ่งหนึ่งของโซเวียตถูกผลิตที่นี่ (เมื่อเทียบกับ 1/5 ในปี 1940) การผลิตเหล็กกล้าในเขตนี้ได้เพิ่มขึ้นจาก 2.7 เป็น 5.1 ล้านตันในช่วงนี้ ถ่านหินเพิ่มจาก 12 เป็น 257 ล้านตัน ไฟฟ้าเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า พร้อมกันนั้นวิสาหกิจอุตสาหกรรมใหม่ ๆ จำนวน 3,500 วิสาหกิจได้ถูกสร้างขึ้นในระหว่างสงครามและวิสาหกิจที่ถูกทำลายไป 7,500 แห่งก็ได้รับการซ่อมแซมขึ้นใหม่ ส่วนใหญ่ของเชื้อเพลิงที่ใช้ก็คือไม้ซึ่งสามารถหาได้ในท้องถิ่นนั้นในขณะที่ถ่านหินและพาหนะในการขนส่งขาดแคลน ส่วนประกอบและอาหลัยก็ถูกผลิตขึ้นจำกัดอยู่เฉพาะในท้องถิ่นเพราะเป็นการยากที่จะอาศัยการส่งไปให้ในระยะทางไกล ๆ ดังนั้นวิสาหกิจใหม่ในเขตต่าง ๆ เกือบทั้งหมดได้เกิดขึ้น

ตามประวัติศาสตร์ของทางการ อุตสาหกรรมโซเวียตได้ทำการผลิตในระหว่างสงครามดังนี้คือ ปืน 489,900 กระบอก เครื่องบิน 136,800 เครื่อง รถถัง 102,500 คันและจากตัวเลขของทางการได้ชี้ให้เห็นว่าอาวุธเหล่านี้ที่ส่งเข้ามาจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษมีเพียงปืน 9,600 กระบอก เครื่องบิน 18,700 เครื่อง และรถถัง 10,800 คัน (ซึ่งจำนวนหนึ่งล้าสมัยแล้ว)⁷

เป็นความจริงที่ว่าสหภาพโซเวียตได้ทำการผลิตอาวุธใช้เองเป็นจำนวนมาก จากความสามารถของผู้ออกแบบและทุก ๆ คนที่มีความรับผิดชอบสำหรับการผลิต คุณภาพเครื่องมือเครื่องจักรของโซเวียตส่วนใหญ่ดีมากโดยเฉพาะรถถังมีประสิทธิภาพมาก แต่ก็เป็นความจริงที่กองทัพแดงมีความล้าหลังบ้างในด้านเครื่องมือสื่อสารและกองทัพอากาศก็มีเครื่องบินทิ้งระเบิดน้อย แต่ทั้งนี้ส่วนใหญ่ของเครื่องบิน รถถัง และปืนที่ดีที่สุดก็ผลิตจากโรงงานของโซเวียตเอง

ดังนั้นไม่เพียงแต่เป็นความภาคภูมิใจในชาติ แต่ก็ยังเป็นความจริงที่ว่าความช่วยเหลือจากตะวันตกได้ให้บริการอาวุธแก่โซเวียตเมื่อเปรียบเทียบกับแล้วน้อยมาก จากหนังสือพิมพ์ปราฟ-

แต่วันที่ 11 มิถุนายน 1944 ยอมรับว่าโซเวียตได้รับความช่วยเหลือจากโครงการ Lend-Lease คือเครื่องบินประมาณ 9,000 เครื่อง รถถังกว่า 3,000 คัน และปืนต่อสู้อากาศยานกว่า 3,700 กระบอก* (โครงการ Lend-Lease คือโครงการที่ให้ หรือให้ยืม หรือให้เช่าสิ่งต่าง ๆ โดยสหรัฐอเมริกาแก่ชาติอื่น ๆ เพื่อการทำสงคราม)

อย่างไรก็ตามชาติตะวันตกก็ได้ให้ความช่วยเหลือส่วนมากแก่การขนส่งทางบก ความล้มเหลวประการหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโซเวียตก่อนสงครามก็คือความล้มเหลวในเรื่องการผลิตยานพาหนะ ในปี 1928 แทบจะไม่มีการผลิตเลยโรงงานใหม่ ๆ หลายแห่งถูกสร้างขึ้นในทศวรรษ 1930 อย่างไรก็ตามประสิทธิภาพในการผลิตของโซเวียตในด้านการผลิตยานพาหนะมีไม่พอเพียง ส่วนใหญ่ของยานพาหนะในกองทัพบกที่เพิ่มขึ้นจาก 272,000 คันในตอนเริ่มสงครามเป็น 665,000 คันตอนสิ้นสุดสงครามได้มาจากโครงการ lend-lease ของสหรัฐอเมริกา

โดยสรุปในช่วง 1 ตุลาคม 1941 - 31 พฤษภาคม 1945 ภายใต้โครงการ lend-lease ของสหรัฐอเมริกา ได้มีการส่งสิ่งของจำนวน 16.5 ล้านตัน (ประมาณ 4% ของการผลิตฝ่ายสงครามระบบของโซเวียตในเวลานั้น) ไปยังโซเวียต รายการสำคัญได้แก่ รถบรรทุก ยานพาหนะ เป็นรายการสำคัญที่สุด พวกน้ำมันกว่า 2.5 ล้านตัน รถจักรและตู้รถไฟ เครื่องมือ เครื่องจักร อาหาร อากาศ ยาและผ้า นอกจากนี้ก็มีพวกอาหารเกือบ 4.5 ล้านตัน มูลค่ารวมประมาณ 11 พันล้านเหรียญ

การขนส่งทางรถไฟถูกกระทบกระเทือนอย่างร้ายแรงจากการรุกรานของนาซี รถจักรและรถตู้ถูกทำลายในระหว่างสงครามเป็นจำนวนมาก โดยทั่วไปการใช้รถไฟได้ลดลง 40% ก่อนต้นปี 1943 แม้กระนั้นก็ได้มีการสร้างรถไฟโดยเฉลี่ย 10,000 กิโลเมตรในระหว่างสงครามส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออก ดังนั้นการขนส่งทางรถไฟก็ยังคงเป็นหลักสำคัญและได้มีการดำเนินการอย่างดีแม้จะมีอุปสรรคอย่างมากมาย เช่นการที่เชื้อเพลิงอาจะมีไม่เพียงพอ การต้องบรรทุกถ่านหินน้ำหนัก และการดูแลรักษาที่ไม่ดีพอ เป็นต้น จากการที่เยอรมันตัดเส้นทางคมนาคมทางตรงได้เพิ่มภาระหนักมากให้แก่การรถไฟ ดังนั้นในฤดูหนาวปี 1942 - 1943 จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องขนส่งน้ำมันจากบากูไปยังรัสเซียภาคกลางโดยผ่านทางจาชคสถานและไซบีเรียโดยทางรถไฟ เพราะว่าทั้งทางแม่น้ำโวลก้าและทางท่อสำหรับส่งน้ำมันจากคอเคซัสภาคเหนือถูกตัดขาด ถ่านหินก็เช่นเดียวกันจำเป็นต้องถูกขนส่งเป็นระยะทางไกลจนกว่าเหมืองที่โดเนตส์จะสามารถเปิดดำเนินการได้อีก ดังนั้นจึงเป็นความจริงที่ว่าอาวุธและเครื่องมือจำเป็นต้องขนส่งมาจากศูนย์กลางอุตสาหกรรมที่อยู่ห่างไกลในอุราลและไซบีเรียโดยทางรถไฟ และในขณะที่กองทัพโซเวียตรุกก้าวหน้าไปก็จำเป็นต้องทำการซ่อมแซมเส้นทางและสะพานที่ถูกทำลายโดย

พวกเยอรมันที่ล่าถอยไปด้วย

จาก Lend-Lease และการนำเข้าอื่น ๆ ที่สำคัญก็มีพวกเครื่องมือเครื่องจักร จำนวน 44,600 ชิ้น รถจักร 1,860 หัว โลหะที่มีใช้เหล็ก 517,500 ตัน สายเคเบิลและสายโทรเลข 172,100 ตัน สิ่งเหล่านี้ได้มีส่วนช่วยให้เอาชนะปัญหาอุปสรรคในทางอุตสาหกรรม การขนส่ง และการคมนาคมได้

(2) ทางด้านการเกษตร

สงครามที่เกิดขึ้นมีผลกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตอย่างมาก แผนห้าปีฉบับที่ 3 ต้องเปลี่ยนเป้าหมาย นอกจากผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรมทั่วไปลดลงโดยเฉพาะอุตสาหกรรมผลิตสินค้าบริโภค การขนส่งถูกกระทบกระเทือนแล้ว ทางด้านการเกษตรของโซเวียตก็ได้รับความเสียหายจากสงครามเช่นกัน เนื่องจากพื้นที่การเพาะปลูกส่วนใหญ่ได้รับความเสียหาย แหล่งผลิตน้ำมันพืช (เมล็ดทานตะวัน) ที่สำคัญอยู่ในเขตยึดครอง พืชผลมันฝรั่งก็ได้ลดลงถึง $\frac{1}{3}$ ของระดับก่อนสงคราม ชาวนาผู้ซึ่งแต่เดิมเคยปลูกพืชผลอุตสาหกรรมก็ได้หันไปปลูกพืชอาหารแทนเพื่อการอยู่รอด และการผลิตฝ้ายในเอเชียกลางก็ได้ลดลงอย่างรวดเร็วถึง 38% ของระดับปี 1940 เป็นเหตุให้การผลิตผ้าในปี 1942 ลดลง $\frac{1}{3}$ ของระดับปี 1940 ส่วนการเก็บเกี่ยวข้าวถูกกระทบอย่างหนักเนื่องจากการสูญเสียที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เกือบทั้งหมด ดังนั้นจากการที่เยอรมันได้ยึดครองเขตผลิตอาหารที่สำคัญไว้เป็นเหตุให้ผลผลิตการเกษตรลดลงอย่างรุนแรง

จากการขาดแคลนแรงงานทุกชนิด การขาดแคลนพลังที่ชักลาก เนื่องจากรถแทรกเตอร์และม้าถูกระดมไปใช้ และที่เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานด้านการเกษตรเนื่องจากการระดมชายฉกรรจ์ไปเป็นทหาร ดังนั้นรัฐบาลได้แก้ไขปัญหานี้โดยใช้มาตรการให้ชาวนารวมที่ยังเหลืออยู่ต้องทำงาน 350 วันในปี 1942 แทนที่จะเป็น 250 วันเมื่อเปรียบเทียบกับปี 1940 และที่สำคัญสตรีและเด็กก็ถูกระดมมาเป็นแรงงานและทำงานแทนเครื่องจักร นอกจากนี้ก็ยังขาดแคลนปุ๋ย เชื้อเพลิง อาหาร และส่วนประกอบทุกชนิด สถิติการผลิตข้าวในระหว่างสงครามเป็นดังนี้

ข้าว	1940	1941	1942	1943	1944	1945
พื้นที่เพาะปลูก (ล้านเฮกตาร์)	110.5	81.8	67.4	70.7	81.8	85.1
ผลได้ต่อเฮกตาร์	8.6	6.9	4.4	4.2	6.0	5.6
การเก็บเกี่ยวทั้งหมด	95.5	56.3	30.0	30.0	48.7	46.8
ส่งมอบให้แก่รัฐตามเกณฑ์บังคับ	36.4	24.4	12.4	12.4	21.5	20.0

แหล่งที่มา : Alec Nove, An Economic History of USSR, p. 276.

จากตัวเลขเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการสูญเสียและการยึดดินแดนคืนมา แต่อันนี้ไม่รวมถึงดินแดนภายใต้การยึดครองของข้าศึก

ในสภาพการณ์ที่แรงงานในหมู่บ้านลดลงแต่ที่สามารถดำเนินงานได้อย่างน่าพอใจนั้นก็เนื่องมาจากการที่ราคาในตลาดมืดหรือราคาในตลาดเสรีสูงขึ้นอย่างมาก ได้เป็นสิ่งล่อใจให้มีการฉกฉวยโอกาสหรือทำงานเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นในปี 1942 หน่วยวันทำงานบังคับขั้นต่ำซึ่งจะต้องทำงานในนารวมได้เพิ่มขึ้นจาก 90 เป็น 100-120 *trudodni* ต่อปีในเกือบทุกแห่ง (50 *trudodni* สำหรับยุวชนอายุ 12-16 ปี) แต่อย่างไรก็ตามการทำงานโดยเฉลี่ยมากกว่าที่เป็นอยู่นี้อย่างมาก กฎปฏิกรวันที่ 13 เมษายน 1942 ได้โยกย้ายแรงงานที่มีชื่ออยู่ในสาขาการเกษตรไปช่วยในการเก็บเกี่ยว และงานก่อสร้างอย่างขนานใหญ่จำเป็นต้องได้รับการก่อสร้างขึ้นในเขตที่ยึดกลับคืนมาได้ในปีและภายหลังปี 1943

เมื่อพูดถึงปศุสัตว์ปรากฏว่าจำนวนปศุสัตว์ได้ลดลงอย่างรวดเร็วในตอนแรก โดยเฉพาะม้าและหมูจำนวนมากศาลดังจะเห็นได้จากสถิติต่อไปนี้

	1940	1942	1943	1945
		(ล้านตัว, ล้านปี)		
วัว	27.8	13.9	16.4	22.9
ม้า	21.0	8.2	7.8	10.7
หมู	27.5	6.1	5.5	10.6

แหล่งที่มา : Alec Nove, An Economic History of USSR, p. 277.

ในเดือนพฤศจิกายน 1941 ผู้นำโซเวียตจึงได้ตัดสินใจว่าจำเป็นต้องใช้มาตรการฉุกเฉินในการนำเอาแผนกการเมืองที่เรียกว่า **politotdely** มาใช้ใหม่อีกครั้งหนึ่งในนารัฐและ MTS

แม้กระนั้นก็ยังเกิดปัญหาการขาดแคลนอาหารโดยเฉพาะเนื้อสัตว์ และนมเนยผลิตได้เพียงครึ่งเดียว น้ำตาลได้ 5% เป็นต้น ดังนั้นรัฐบาลจึงจำเป็นต้องเข้าควบคุมการจัดสรรผลผลิตและการค้า รวมทั้งใช้มาตรการปันส่วนและควบคุมราคาที่เข้มงวด ได้มีการใช้สวนครัวแปลงเล็ก ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อให้แน่ใจว่าสามารถเลี้ยงคนส่วนใหญ่ได้ ในระหว่างสงคราม ปรากฏว่าสินค้าเข้าได้เพิ่มขึ้นจาก 1,446 ล้านรูเบิลในปี 1940 เป็น 2,756 ล้านรูเบิลในปี 1942 และ 8,460 ล้านรูเบิลในปี 1943 ตรงข้ามสินค้าออกลดลงจาก 1,412 ล้านรูเบิล เป็น 399 และ 373 ล้านรูเบิลตามลำดับ นอกจากนั้นสหภาพโซเวียตยังต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐอเมริกา) ซึ่งมีมูลค่าทั้งสิ้น 12 ล้านเหรียญสหรัฐ

(3) ทางด้านแรงงานและค่าจ้าง

มาตรการเกี่ยวกับวินัยคนงานปี 1940 ได้รับการส่งเสริมให้แข็งแกร่งขึ้น คนงานในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามซึ่งได้ถูกระดมมาต้องอยู่ภายใต้วินัยของกองทัพเช่นเดียวกับคนงานด้านการขนส่ง การหยุดพักผ่อน (holiday) ถูกงดไว้ชั่วคราว โดยกฤษฎีกา 26 มิถุนายน 1941 ได้มีการจ่ายเงินชดเชยให้แก่การสูญเสียวันหยุดพักผ่อน แต่เมื่อถึงวันที่ 9 เมษายน 1942 การจ่ายเงินชดเชยนี้ถูกยกเลิกไป ได้มีการบังคับให้ทำงานล่วงเวลา ไม่มีใครได้รับอนุญาตให้ออกจากงานได้ตามใจชอบ บุคคลใดก็ตามที่ไม่ได้ทำงานในงานของสังคมอาจจะถูกระดมได้ ในปี 1943 เฉพาะแรงงานที่ถูกระดมนับได้ 7,609,000 คน : 1,320,000 คน สำหรับอุตสาหกรรมและการก่อสร้าง 3,380,000 คนสำหรับการเกษตร และ 1,295,000 คน สำหรับการป่าไม้ ผู้รับบำนาญ ยูวชน และบุคคลซึ่งปกติไม่ได้ทำอะไรได้อาสาสมัครหรืออาจถูกเรียกมาทำงานพิเศษ โดยกฤษฎีกาวันที่ 28 กรกฎาคม 1941 ผู้ที่รับบำนาญอยู่ก็ยังคงได้รับบำนาญทั้งหมดของพวกเขาอยู่นอกเหนือจากค่าจ้าง

เช่นเดียวกับประเทศที่กำลังอยู่ในภาวะสงครามอื่น ๆ ที่สตรีจำนวนมากได้เข้าทำงานในอุตสาหกรรมซึ่งปกติผู้ชายเป็นผู้ทำอยู่ โดยได้มีการให้การฝึกอบรมซ้ำ ๆ อย่างกว้างขวางโดยทั่วไปในการทำงาน ในขณะที่มีการใช้การบังคับเกณฑ์แรงงาน การฝ่าฝืนระเบียบวินัยจะถูกลงโทษอย่างร้ายแรง การประสบความสำเร็จของบุคคลที่ทำงานเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจสงคราม จะได้รับการยกย่องสรรเสริญอย่างสูง พวกเขาทำงานกันภายใต้สภาพการที่ค่อนข้างเข้มงวด อาหารก็ขาดแคลน ที่อยู่อาศัยอาจเป็นเพียงมุมหนึ่งของห้อง ที่อยู่อาศัยโดยเฉลี่ยต่อคนงานในอุตสาหกรรมถ่านหินได้ลดลง 1.3 ตารางเมตรต่อหัวหรือ 13 ตารางฟุตเท่านั้น เสื้อผ้าถุงเท้า รองเท้าเมื่อขาดแล้วก็ยากที่จะหามาแทนได้ โดยปกติแล้วกองทัพจะได้รับสิ่งเหล่านี้ก่อนผู้อื่น ในปี 1943 เมื่อเทียบกับปี 1940 แล้วสินค้าที่มีขายได้แก่ ผ้ามีปริมาณเพียง 14% เสื้อผ้า 10% เสื้อไหมพรม 16% รองเท้าถุงเท้า 7% การให้ความร้อนในฤดูหนาวบางครั้งเพียงพอบางครั้งก็ไม่เพียงพอ นอกจากนั้นต้องมีการเข้าคิวยาวนานและการปันส่วนบางครั้งก็หาไม่ได้

ได้มีการขยายตัวอย่างมากในการทำสวนแปลงเล็ก ๆ นอกเมือง และร้านอาหารของโรงงานก็ได้จัดหาอาหารให้ในราคาไม่แพง ซึ่งอันนี้เป็นสิ่งจำเป็นทั้งนี้เพราะว่าอาหารที่มีใช้อยู่ในค่ายการปันส่วนราคาจะแพงอย่างมาก

ค่าจ้างค่อนข้างจะเป็นผลประโยชน์แท้จริง ในบางสาขาของระบบเศรษฐกิจ เช่น การบริหาร การแพทย์และการบริการสาธารณสุข เป็นต้น ดูเหมือนว่าจะเพิ่มขึ้นน้อยมาก

ค่าจ้างได้สูงขึ้นก็ในสาขาอุตสาหกรรม ค่าจ้างโดยเฉลี่ยรายเดือนของแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมของสหภาพรวมได้เพิ่มขึ้นจาก 375 รูเบิลในปี 1940 เป็น 573 รูเบิลในปี 1944 หรือเพิ่มขึ้นถึง 53% ค่าจ้างที่จ่ายให้แก่กลุ่มวิศวกรและช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมของสหภาพรวมได้เพิ่มขึ้นจาก 768 รูเบิลต่อเดือนในปี 1940 เป็น 1,209 รูเบิลในปี 1944 (แต่การจ่ายค่าจ้างต่อชั่วโมงเพิ่มขึ้นเล็กน้อย) สถิติค่าจ้างโดยเฉลี่ยสำหรับคนงานและลูกจ้างทุก ๆ ประเภทได้รับ 434 รูเบิลต่อเดือน หรือ 5,208 รูเบิลต่อปีสำหรับปี 1945¹⁰

ประสิทธิภาพในการผลิตถูกกระทบกระเทือนอย่างมากจากการระดมแรงงานที่มีมือไปเป็นทหาร ความยุ่งยากอื่น ๆ ในช่วงสงครามเกิดขึ้นโดยเฉพาะในสาขาอุตสาหกรรมเหมืองแร่และอุตสาหกรรมผ้า แต่ประสิทธิภาพในการผลิตในอุตสาหกรรมผลิตอาวุธได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยที่วิธีการผลิตจำนวนมาก (mass production method) ได้ถูกประยุกต์ใช้กับการผลิตอาวุธแบบใหม่ ๆ และกระสุน ตัวอย่างเช่นรถถัง ที-34 ซึ่งใช้เวลาแรงงานผลิต 8,000 ชั่วโมงในการผลิตในปี 1941 กลับใช้เวลาเพียง 3,700 ชั่วโมงในปี 1943

(4) การค้าและราคา

บัตรปันส่วนได้ถูกนำมาใช้ในมอสโกและเลนินกราดในเดือนกรกฎาคม 1941 ในเดือนต่อ ๆ มาทุกเมืองได้มีการปันส่วนอาหารเช่นเดียวกับสินค้าอุตสาหกรรม ผู้ที่อาศัยในชนบทบางส่วน (กว่า 25 ล้านคนในปี 1944) ได้รับปันส่วนขนมปัง ปริมาณของสินค้าอุตสาหกรรมจำนวนเล็กน้อยที่ให้แก่ชาวนานั้นเกี่ยวข้องกับจำนวนโควต้าที่จะต้องส่งมอบให้รัฐว่าได้ตามแผนหรือมากกว่าแผนที่กำหนด นอกจากนี้แผนกขายของคนงานหรือที่เรียกว่า ORSy ก็ได้ขยายตัวออกไปเช่นเดียวกับที่มีการขยายตัวในกิจกรรมทำสวนแปลงเล็กของพวกเขา ในช่วงนี้การจัดหาอาหารบริการสาธารณะก็ได้เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในโรงงานหรือสถาบันอื่น ๆ

การปันส่วนแตกต่างกันไปตามประเภท ได้มีการให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลที่ทำงานในสาขาที่สำคัญและทำงานหนัก โบนัสบางครั้งจะอยู่ในรูปของอาหารพิเศษในโรงอาหารของโรงงาน สหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลืออย่างมากในรูปของเนื้อกระป๋อง การขายเนื้อกระป๋องในปี 1945 เพิ่มขึ้นเป็น 46 เท่าของระดับปี 1940 ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการสั่งเข้าเพิ่มขึ้น

การปันส่วนที่แท้จริงในเดือนธันวาคม 1943 ในมอสโคว์เป็นดังนี้ (ตัวเลขเป็นกรัม)

พวก	ขนมปัง (ต่อวัน)	Groats (ต่อเดือน)	เนื้อและปลา (ต่อเดือน)	ไขมัน (ต่อเดือน)	น้ำตาล (ต่อเดือน)
1	650	2,000	2,200	800	500
2	550	2,000	2,200	800	500
3	450	1,500	1,200	400	300
4	300	1,000	600	200	200
5	300	1,200	600	400	300

หมายเหตุ Groats หมายถึงข้าวโอ๊ตบดหยาบ ๆ ข้าวไรย์ เป็นต้น และ พวก 1 หมายถึงคนงานทำงานหนัก 2 หมายถึงคนงานธรรมดา 3 หมายถึงกลุ่มเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการ 4 หมายถึงผู้อาศัยหรือคนใช้ 5 หมายถึงเด็กอายุต่ำกว่า 12 ปี

แหล่งที่มา : Alec Nove, An Economic History of USSR, p. 280.

ทันทีที่สงครามเริ่มขึ้นราคาวัตถุดิบได้เพิ่มขึ้น 5 เท่า ราคาสินค้าบริโภคที่จำเป็นได้เพิ่มขึ้นนับได้เมื่อถึงปลายปี 1942 เป็น 11.6% ราคาสินค้าอุตสาหกรรมในร้านค้าของรัฐได้เพิ่มขึ้น 26.4% การเพิ่มขึ้นของราคาโดยเปรียบเทียบแล้วน้อยกว่าวันวัตถุดิบ ยิ่งกว่านั้นเนื่องจากราคาเหล่าวัตถุดิบเพิ่มขึ้นอย่างมาก ดัชนีราคาขายปลีกสำหรับการค้าเป็นทางการได้เพิ่มในปี 1942 เป็น 156% ของเดือนมิถุนายน 1941 ในปี 1944 ได้เปิดดำเนินการร้าน commercial stores ซึ่งขายสินค้าปันส่วนในราคาสูงมาก ถึงปี 1945 ดัชนีราคาเป็นทางการของทั้งหมดเป็น 220 (1940 = 100) หลังจากนั้นราคา commercial prices ก็ต่ำกว่าในปี 1944 แม้ว่าจะสูงกว่าราคาปันส่วนหลายเท่า

เพราะปริมาณของสินค้าที่มีอยู่ได้ลดลง ดังนั้นผลตอบแทนของการค้าของรัฐและของสหกรณ์จึงลดลงเช่นกัน (รวมทั้งการขายอาหาร) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1940	1941	1942	1943	1944	1945
(ล้านรูเบิล)					
175.1	152.8	77.8	84.0	119.3	160.1

เป็นความจริงที่ว่า จำนวนคนที่ถูกจ้างทำงานได้ลดน้อยลงเช่นกัน เนื่องจากการเกณฑ์ทหารและการยึดครองของข้าศึก ดังนั้นในปี 1942 จำนวนแรงงานที่ถูกจ้างเป็น 59% ของปี 1940 และได้เพิ่มขึ้นเป็น 87% ในปี 1945 ปรากฏว่ารายได้ทั้งหมดได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าปริมาณของสินค้าที่มีอยู่ในร้าน อำนาจซื้อพิเศษบังคับให้ราคาในตลาดเสรีที่ถูกจำกัดสูงขึ้น

ระดับราคาแสดงให้เห็นถึงการขาดแคลนอย่างรุนแรงและความยากลำบากในช่วงนี้ ตัวเลขดัชนีต่อไปนี้เป็นตัวเลขโดยเฉลี่ยของสหภาพรวม (ที่น่าสังเกตคือราคาในตลาดเสรีทั้งในปี 1940 และ 1941 สูงกว่าราคาเป็นทางการ 75 - 100%)

ราคาในตลาดเสรี

	กรกฎาคม 1941	กรกฎาคม 1942	กรกฎาคม 1943
ข้าวและผลผลิต	100	921	2,321
มันฝรั่ง	100	1,121	2,640
ผัก	100	711	2,138
เนื้อ	100	769	1,278
ผลิตภัณฑ์นมเนย	100	1,160	1,875

ราคาต่อไปนี้เป็นรูเบิล ได้ถูกบันทึกไว้เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 1943

	ราคาต่ำสุด	ราคาสูงสุด
แป้งไรย์ (กิโลกรัม)	45.0	300.0
มันฝรั่ง (กิโลกรัม)	14.0	300.0 (เลนินกราด)
เนื้อ (กิโลกรัม)	40.0	467.0 (มอสโก)
นม (ลิตร)	7.0	162.0 (เลนินกราด)

หมายเหตุ ราคาต่ำสุดทั้งหมดเป็นราคาในเอเชียกลาง

ราคาสูงสุดของนมและมันฝรั่ง ในเลนินกราดเป็นที่ยกเว้น เนื่องจากเมืองนี้ถูกปิดล้อมอยู่เป็นบางส่วน แต่ในรัสเซียกลางดัชนีสำหรับผลผลิตทุกอย่างในปี 1943 เป็น 2120 (1941 เท่ากับ 100) ในขณะที่ในคาซัคสถาน เอเชียกลาง และทรานคอเคซัส ดัชนีอยู่ระหว่าง 1,205 และ 1,322 ราคาโดยเฉลี่ยในตลาดเสรีในรัสเซียกลางของแป้งไรย์ 1 ก.ก. ในปีนั้นแทบจะไม่ต่ำกว่า 150 รูเบิล ซึ่งเป็นเวลาที่คนส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดได้รับรายได้ที่น้อยกว่านี้ใน 1 สัปดาห์ อันนี้เป็นมาตรการอันหนึ่งของความพยายามกำจัดเงินเฟ้อ จำกัดการขาดแคลนสินค้าโดยทั่วไปและจำกัดขนาดของตลาดเสรี และชาวนาผู้ซึ่งสามารถที่จะขายสินค้านี้ในราคาที่สูงได้กลายเป็นผู้มั่งมี และหลายคนพยายามเก็บข้าวของเขาไว้รอเวลาที่จะมีสินค้าบางสิ่งที่เขาจะซื้อได้

ในขณะที่ดินแดนต่าง ๆ ได้ถูกยึดกลับคืนมา การเกษตรและการขนส่งได้รับการซ่อมแซมอย่างช้า ๆ สภาพการณ์ได้กลายเป็นสิ่งที่ง่ายขึ้นบ้าง ผลอันนี้คือราคาในตลาดเสรีได้เริ่มลดลงภายหลังจากที่ขึ้นสูงสุดในเดือนเมษายน 1943 เมื่อดัชนีราคาเป็น 1,602 (1940 เท่ากับ

100) สำหรับทั่วประเทศ ในเดือนตุลาคม 1943 ภายหลังจากการเก็บเกี่ยวราคาได้ลดลงเป็น 1,077 อย่างไรก็ตามก็ยังคงสูงกว่าตัวเลขในเดือนตุลาคม 1942 แต่ในเดือนเมษายน 1944 ราคา ก็ได้สูงขึ้นเพียง 1,488 และได้ลดลงอย่างรวดเร็วเป็น 758 ในเดือนตุลาคม 1944 และในเดือน เมษายน 1945 ลดลงเป็น 737 สภาพความเป็นอยู่ก็พอประมาณส่วนแบ่งของตลาดเสรีในผลตอบแทนการค้าทั้งหมดได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก นั่นคือ 46% ของมูลค่าทั้งหมดของการซื้อขายในปี 1945 อยู่ในตลาดเสรี

สรุปได้ว่าค่าจ้างที่แท้จริงในปี 1945 คิดอย่างหยาบ ๆ เป็น 40% ของระดับปี 1940 หลังจากยอมให้ราคาบ้านส่วนต่ำ ราคาขายทั่วไปสูงและมีตลาดเสรี

ต้นทุนการผลิตในอุตสาหกรรมสูงขึ้นโดยเฉพาะในอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมาก จากผลของการเพิ่มขึ้นในค่าจ้างรวมกับการที่ไม่มีประสิทธิภาพอย่างมากยิ่งขึ้น ซึ่งเนื่องมาจาก แรงงานที่ไม่ได้รับการฝึกอบรม ปัจจัยการผลิตถูกทำลายและความยุ่งยากอื่น ๆ อันนี้ตรงข้ามกับการเพิ่มขึ้นอย่างมากในประสิทธิภาพการผลิต (และเป็นการลดต้นทุนการผลิต) ในอุตสาหกรรม ผลิตอาวุธซึ่งทำให้สามารถตัดราคาได้ถึง ปืน และเครื่องบินลงได้ ราคาวัตถุดิบขั้นมูลฐานและเชื้อเพลิงไม่ได้เปลี่ยนทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องให้เงินช่วยเหลือจากงบประมาณ ค่าบริการขนส่งก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงและยังต้องอาศัยเงินช่วยเหลือด้วยเช่นกัน สำหรับราคาที่จ่ายแก่ สินค้าเกษตรที่รัฐบาลบังคับส่งมอบก็ยังคง ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดช่วงสงคราม

(5) ทางด้านการคลัง

เช่นเดียวกับระบบเศรษฐกิจในช่วงสงครามของประเทศอื่น ๆ นั่นคือสหภาพโซเวียตไม่สามารถเลิกใช้หรือทิ้งงบประมาณได้ นักประวัติศาสตร์โซเวียตสนับสนุนว่าในขณะที่รัฐบาลพระเจ้าซาร์จำเป็นต้องอาศัยเงินกู้จากต่างประเทศอย่างขนานใหญ่และพิมพ์เงินตราขึ้น ซึ่งเป็นเงินกระดาษเพื่อใช้ในการสงครามจนทำให้เกิดเงินเฟ้อนั้น รัฐบาลคอมมิวนิสต์กลับอาศัยตนเองและบังคับตนเองได้เป็นอย่างมากในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 คือประมาณว่าครึ่งหนึ่งของรายได้ที่จำเป็นรัฐหาได้มาจากการเก็บภาษีการเปลี่ยนมือ (turnover tax) และจากกำไรสังคมนิยม (socialist profit) ภาษีใหม่ที่จัดเก็บและเงินจำนวนมากที่เป็นเงินกู้และที่รวบรวมได้ ได้มาจากการสนับสนุนโดยประชาชน ในระหว่างปี 1941 - 1945 ค่าใช้จ่ายทั้งหมด 1,146.8 พันล้านรูเบิลนั้นเป็นค่าใช้จ่ายด้านกองทัพเสีย 582 พันล้านรูเบิล

ตัวเลขงบประมาณในช่วงสงครามเป็นดังนี้¹¹

	1941	1942	1943	1944	1945
	(พันล้านรูเบิล)				
รายรับ	177.0	165.0	204.4	268.7	302.0
รายจ่าย	191.4	182.8	210.0	264.0	298.6

จะเห็นได้ว่าในช่วง 3 ปีแรกงบประมาณขาดดุล ซึ่งก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ รายรับน้อยกว่ารายจ่ายจากการลดลงในภาษีการเปลี่ยนมืออันเนื่องมาจากผลผลิตสินค้าบริโภคลดลงอย่างมาก ซึ่งผลิตได้เพียง 66 พันล้านรูเบิลในปี 1942 เมื่อเทียบกับ 104 พันล้านรูเบิลในปี 1940 เป็นการยากที่จะชดเชยการขาดดุลโดยการเพิ่มราคาสินค้าต่าง ๆ ยกเว้นราคาเหล้าวิสกี้ที่สูงขึ้นมาก จนกระทั่งมีการเปิดร้าน commercial shop ในปี 1944 ซึ่งได้ช่วยเพิ่มรายได้ 15 พันล้านรูเบิล ถึงแม้ว่า 70% ของรายรับทั้งหมดในระหว่างสงครามเพิ่มขึ้นจากระบบเศรษฐกิจของชาติในรูปของภาษีการเปลี่ยนมือและกำไรเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ได้มีการเพิ่มขึ้นอย่างมากในภาษีส่วนบุคคล (personal taxation) และในการขายพันธบัตรเช่นกันและส่วนของภาษีส่วนบุคคลและการขายพันธบัตรนี้ในงบประมาณก็สูงมากกว่าในเวลาสงบ

ตั้งนั้นกฤษฎีกา 3 กรกฎาคม 1941 ได้เก็บภาษีรายได้และภาษีการเกษตรเพิ่มขึ้นในระหว่าง 50 - 200% ยกเว้นสำหรับครอบครัวที่รับราชการทหาร แต่กฤษฎีกานี้ถูกแทนที่โดยภาษีสงครามพิเศษ (a special war tax) เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 1941 ซึ่งกำหนดว่าสมาชิกนารวมจะต้องจ่ายภาษีซึ่งอยู่ในระหว่างจาก 150 - 600 รูเบิลต่อปีต่อสมาชิกของครัวเรือนหนึ่ง และภาษีที่เพิ่มขึ้นในอัตราที่ขึ้นลงได้ก็ถูกเรียกเก็บจากคนงานและลูกจ้าง อัตราที่แก้ไขใหม่ (revised rate) ได้ถูกนำมาใช้ในวันที่ 30 เมษายน 1943 ในวันที่ 21 พฤศจิกายน 1941 ชายโสดและผู้ที่ไม่มียุติถูกเก็บภาษีพิเศษ ภาษีท้องถิ่น (Local tax) เรียกเก็บจากบ้านเรือน ที่ดิน เกวียน ปศุสัตว์ เป็นต้น ถูกนำมาใช้หรือรวบรวมในวันที่ 10 เมษายน 1942 อย่างไรก็ตามภาษีท้องถิ่นส่วนมากนี้ถูกจ่ายโดยสถาบันเช่นภาษีโรงเรียนถูกจ่ายโดยวิสาหกิจการค้า

ตารางข้างล่างแสดงถึงรูปแบบของรายรับ ความก้าวหน้าของภาษีและการขาย
พันธบัตร ในระหว่างสงคราม

	1940	1942	1943	1944	1945
			(พันล้านรูเบิล)		
รายรับทั้งหมด	180	165.0	204.4	268.7	302.0
: ภาษีการเปลี่ยนมือ	104	66.4	71.0	94.9	123.1
กำไร	22	15.3	20.1	21.4	16.9
ภาษีบุคคล	9	21.6	28.6	37.0	39.8
การขายพันธบัตร	11	15.3	25.5	32.6	29.0

ได้มีการกู้เงินเพื่อใช้ทำสงครามหลายครั้ง ในวันที่ 13 เมษายน 1942 ได้ทำการกู้เงินจำนวน 10 พันล้านรูเบิล ในเดือนมิถุนายน 1943 จำนวน 12 พันล้านรูเบิลแต่จริง ๆ แล้วเป็นจำนวน 20.3 พันล้านรูเบิล ในเดือนพฤษภาคม 1944 พันธบัตรมูลค่า 28.1 พันล้านรูเบิลถูกขายหมดภายใน 6 วันทั้งนี้ด้วยศรัทธาแรงกล้าของประชาชน จากการชักชวนและกึ่งบังคับจากรัฐ ภาษีการเกษตรก็สูงขึ้นเช่นเดียวกัน ชาวนาถูกประเมินภาษีในปี 1939 ในอัตราที่เปลี่ยนแปลงขึ้นลงได้ซึ่งเกี่ยวพันกับการประมาณรายได้โดยอาศัยการเป็นเจ้าของแม่วัว 1 ตัว หรือสัตว์อื่น ๆ และสำหรับพื้นที่เพาะปลูกทุก ๆ 1/100 เฮคตาร์ ดังนั้นแม่วัว 1 ตัวถูกลงความเห็นว่ามีความเท่ากับรายได้ 3,500 รูเบิลในปี 1943 (กฤษฎีกาวันที่ 13 มิถุนายน 1943) นอกจากนี้ก็ได้มีการระดมสำรองเงินสดซึ่งเป็นของรัฐวิสาหกิจด้วย

บริการทางสังคมได้รับการปฏิสังขรณ์อย่างรวดเร็ว เงินจำนวนก้อนใหญ่ถูกจ่ายให้แก่ผู้พิการและเด็กกำพร้า และในปี 1944 เนื่องจากมีการสูญเสียกำลังคนอย่างขนานใหญ่ ดังนั้น จึงได้มีการสร้างเหรียญตราเพื่อมอบให้สำหรับมารดาที่มีบุตรจำนวนมาก ดังนั้นมารดาผู้ซึ่งมีบุตร 10 คนก็กลายเป็นที่รู้จักในฐานะเป็น 'mother heroines'

(6) ความสูญเสีย

เป็นการยากที่จะคำนวณความสูญเสียทางเศรษฐกิจและประชากรของสหภาพโซเวียต ความสูญเสียที่สำคัญที่สุดคือจำนวนประชากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพศชาย แม้ตัวเลขที่แน่นอนไม่ได้ถูกตีพิมพ์ให้ปรากฏ แต่จากการประมาณมีจำนวนราว 20 ล้านคน

สถิติความเสียหายด้านวัตถุและบุคคลมีจำนวน 7 ล้านตัวจากจำนวน 11.6 ล้านตัวในเขตยึดครองได้ถูกฆ่าตายหรือสูญหายไป เช่นเดียวกับหมูจำนวน 20 ล้านตัวจากจำนวน

23 ล้านตัว รถแทรกเตอร์ 137,000 คัน รถเกี่ยวและนวดข้าว 49,000 คัน และโรงนาอื่น ๆ ถูกทำลาย การขนส่งถูกกระทบกระเทือนจากการที่ทางรถไฟถูกทำลายถึง 65,000 กิโลเมตร รถจักรถูกทำลาย 15,800 คัน รถสินค้า 428,000 ตู้ เรือล่องแม่น้ำ 4,280 ลำ และครึ่งหนึ่งของสะพานรถไฟทั้งหมดในเขตยึดครองถูกทำลาย รวมทั้งเกือบ 50% ของบริเวณที่อยู่อาศัยในเมืองในเขตนี้ บ้านเรือนในเมืองจำนวน 1.2 ล้านหลังถูกทำลายเช่นเดียวกับบ้านเรือนจำนวน 3.5 ล้านหลังในเขตชนบท

เมืองหลายเมืองถูกทำลาย หมู่บ้านจำนวนนับพัน ๆ ก็ถูกทำลายเช่นกัน คนต้องอาศัยอยู่ในรูดิน โรงงานใหญ่ ๆ จำนวนมาก เชื้อน สะพาน ซึ่งสร้างด้วยความยากลำบากในระยะแผนห้าปีฉบับแรก จำเป็นต้องถูกสร้างขึ้นใหม่และงานการก่อสร้างใหม่ (reconstruction) ก็ได้เริ่มมาเป็นเวลานานตั้งแต่โซเวียตยังไม่ประสบความสำเร็จ แม้ว่าการแรกจะมีคนและทรัพยากรน้อย แต่งานที่จำเป็นก็ยังรอคอยผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ และวิถีทางที่จะก่อให้เกิดผลสำเร็จในงานก่อสร้างใหม่เห็นได้จากการตัดสินใจของโซเวียตเมืองเลนินกราดและหน่วยของพรรคที่ว่า พลเมืองที่มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งหมดของเมืองเลนินกราด โคลปีโน เบโตรดโวเรทส์ พุซกิโน และครอนสตัดท์ จำเป็นต้องทำงานด้านการก่อสร้างใหม่โดยมีช่วงเวลาการทำงานดังนี้คือ

1. สำหรับคนงานและลูกจ้างซึ่งทำงานวันละ 8 ชั่วโมง และสำหรับผู้ที่ทำงานในหน่วยงานของกองทัพ ช่วยทำงาน 30 ชั่วโมงต่อเดือน
2. สำหรับคนงานและลูกจ้างซึ่งมีวันการทำงานยาวนานกว่า (คือมากกว่าวันละ 8 ชั่วโมง) และสำหรับนักศึกษาและนักเรียน ช่วยทำงาน 10 ชั่วโมงต่อเดือน
3. สำหรับพลเมืองที่ไม่ทำงาน ต้องช่วยทำงาน 60 ชั่วโมงต่อเดือน

คนงานและลูกจ้างจำเป็นต้องทำงานนั้นนอกเวลาชั่วโมงการทำงานตามปกติของเขา มาตรการเดียวกันนี้ท้องถิ่นอื่น ๆ ก็นำไปใช้ด้วยและเป็นไปได้ที่มีประชาชนเป็นจำนวนมากอาสาสมัครทำงาน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีการเกณฑ์แรงงานและเป็นงานที่บังคับให้ทำโดยไม่จ่ายค่าตอบแทน ในหลายกรณีงานที่สำคัญ ๆ ได้ถูกดำเนินการและเป็นไปอย่างรวดเร็ว ได้มีการจัดลำดับความสำคัญอีกครั้งหนึ่งต่อโรงงานอุตสาหกรรมเหล็กและเหมืองแร่ และมีการเริ่มต้นใหม่ของการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอุตสาหกรรมของอุเครน

ในวันที่ 9 พฤษภาคม 1945 การสู้รบกับเยอรมันนี้ได้ยุติลง และเราจะเห็นได้ว่า การดำเนินการตามแผนห้าปีฉบับที่ 3 ก็ได้ช่วยยกระดับอุตสาหกรรมของโซเวียตให้อยู่ในระดับที่ ทำให้ประเทศสามารถต่อสู้สงครามกับเยอรมันนี้ได้ และเปลี่ยนสภาพโซเวียตจากประเทศ

เกษตรกรรมให้เป็นประเทศที่สามารถช่วยตัวเองได้ในทางอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามไม่ว่าใช้มาตรการใด ๆ เปรียบเทียบกับประเทศยุโรปตะวันตกหรือโลกใหม่ มาตรฐานการครองชีพของแรงงานรัสเซียก็ยังคงต่ำและมีอิสรภาพส่วนตัวเพียงเล็กน้อย แต่ถึงอย่างไรทุกสิ่งก็ดีกว่าที่พวกเขาประสบอยู่ในอดีต ดังที่สตาลินได้เคยประกาศในปี 1936 ว่า “Life is better, Life is more cheerful”- อย่างน้อยที่สุดก็สำหรับสังคมนิยมโซเวียตส่วนใหญ่

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตก็ต้องวางแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสงครามโดยมีการวางแผนห้าปีครั้งที่ 4 ต่อไป